

Регіональне українознавство

УДК 372.48 (477.8)
ББК 63.2+63.4

ЄЗУПІЛЬ¹

Б. М. Паньків

*Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу;
Івано-Франківськ, вул. Карпатська, 15*

У розвідці йдеться про історію селища Єзупіль на Прикарпатті від найдавніших часів до 80-х років минулого століття. Стаття базується на архівних джерелах, мемуарах і спогадах, періодичних і довідкових виданнях, у яких згадується Єзупіль. За допомогою описових та статистичних даних відомий історик Богдан Михайлович Паньків (1930-2015) розповідає про різноманітні сторони життя мешканців селища у XIV-XX століттях.

Ключові слова: *Єзупіль, Галичина, ремесла, торгівля, замок, кляштор, магістрат, податки, січові стрільці, кооперативи, «Просвіта».*

В долині рік Дністра і Бистриці, за 10 км від Галича розкинулось селище міського типу Єзупіль (Чешибіси, у 1940-1991 р.р. Жовтень). Про виникнення і походження назви Єзуполя передавалися цікаві легенди. В них розповідається про те, що на території Придністров'я в давнину жили незвичайні велетні. Вони долали широкі простори: що крок, то миля. Як той велетень однією ногою ставав на замковій горі у Галичі, то другою сягав за Більшівці. Такої перешкоди як Дністер з його широкими заплавами для них не існувало. Вони були дуже високої думки про себе. Бога мали за панібрата і задумали зняти його з неба. От і почали вони насипати гору в Ганусівці, щоб добратися до Всевишнього. Бог не витерпів того зухвальства, наслав зливи, гора розплилась, а великани загинули. Залишився один, який ще довго блукав, наводячи страх на людей. Самотній помер у Побережжі, де згодом побудовано храм.

¹ Цю статтю під назвою «Жовтень» підготовлено автором у 80-х роках минулого століття, до редколегії передано мешканцем Єзуполя, старшим викладачем кафедри буріння нафтових і газових свердловин Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу М. М. Слєпком 30 квітня 2018 року.

Після тих велетнів завелись чорти (біси) у тій місцевості, тому ніхто не наважувався тут осідати. Тільки християнство проклало шлях людям. Хрест і священна вода вигнали чортів. Церковні дзвони виположили залишки тої нечисті із глухоманей і дебр. Аж тоді на тій землі засновано поселення Чешибіси, а по сусідству біля монастиря – Маріампіль.

Правда, нечистий дух ще довго витав на цих теренах. Із-за розпусти монахів наступила кара божа: земля розверзлась і поглинула у пропасть монахів і монастир.

Вчені вважають, що територія Прикарпаття була заселена з давніх часів (100 тис. років тому). За Єзуполем, на правому березі Дністра, виявлено поселення трипільської культури (IV-III тисячоліття до нашої ери) та фундамент ротонди – архітектурної споруди часів Київської Русі.

Перша письмова згадка про село датується 1435 роком, коли Ян Розумек продав Чешибіси Сартину з Вроціновець¹. У 1437 р. Чешибіси купує Михайло з Бучача. Магнати Бучацькі у свій час володіли багатьма селами і містами Галицької землі (Богородчанами, Чернелицею, Драгомирчанами, Долиною, Григоровим, Литвиновим, Конюшками, Монастириськами, Тлумачем, Язлівцем та ін.).

Слід мати на увазі що розбіжності в часі між засуванням і першими письмовими згадками про поселення краю досить значні, вимірюються навіть віками. Справа в тому, що письмові джерела про міста і села (за винятком тих, які занесені в наші літописи) відносяться до кінця XIV-початку XV ст., коли Галичина була остаточно окупована Польщею (1387 р.) і королі почали щедро наділяти магнатів маєтками за вірну службу на східних кордонах. Всі ті дарчі листи, привілеї, а згодом контракти про продаж, застави, боргові спори і т.п. заносились в акти городських і земських судів, що збереглись до наших днів.

У джерелах за 1437 р., 1443 р. є відомості про війтівство, православне попівство, католицький костюл в Чешибісах і магдебурзьке право². В 1550 р. Чешибіси попадають у власність Зборовських³.

Польські історики приписують особливу роль в розвитку міст і сіл Галичини магнатам. Мовляв Бучацькі, Потоцькі, власники Чешибіс, забезпечуючи оборону кордонів, розбудовували містечко, зміцнювали його і тим самим сприяли піднесенню ремесел і торгівлі. Вони забувають про те, що край наш до загарбання його мав високий рівень заселення, освоєння території, розвитку матеріальної і духовної культури; що всі ті багатства магнатів – пишні палаци, величні культові споруди, замки не завезені сюди з Польщі, а створені розумом і руками нашого народу.

¹ Akfa Grodzkie i Ziemskie z crasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum t. zw. bernardynskiego wedwowce, T.XII. – Warszawa, 1887, с. 3, 27.

² Там же, с. 119.

³ Центральний Державний Історичний архів України у Львові (далі ЦДІА У у Львові) ф. 7, оп. 1, спр. 28, арк. 457.

Міста виникали за наявності сприятливих для їх розвитку умов: у густонаселених місцевостях, при вигідних торгових шляхах, при високому платоздатному попиті населення на ремісничу продукцію. Міста ставали осередками ремесел, торгівлі і культури, адміністративними і господарськими центрами околиці і магнатських маєтків.

Прикордонне положення Галичини, постійна небезпека ворожих нападів зі сходу, півдня і заходу зумовили те, що вона була покрита густою сіткою оборонних споруд. З періоду Київської Русі залишились тільки сліди городищ, а від дерев'яних замків XIV ст. майже нічого не дійшло до наших днів. У XVI ст. появились муровані фортеці, збудовані магнатами, старостами і шляхтою. В середині XVI ст. на кошти М. Зборовського заложено замок і в Чешибісах¹.

Замочок був споруджений у північній частині містечка з дубового дерева, мав дві квадратні вежі з бійницями. Оточував його потік Вишнівець, став, частокіл на земляних валах. В середині замку був невеличкий костюлок, господарські будинки, стайні. Декілька пахолків несли в ньому службу. Отже, містечко мало ще й оборонний характер. Тут при небезпеці знаходили захист ремісники, купці і шляхта з навколишніх маєтків.

Населення Чешибісів зазнавало великих шкод внаслідок свавілля і міжусобиць шляхти. В 1558-1565 рр. попередні власники містечка Тенчинські нападали на маєтки Зборовських, грабували міщан, нищили посіви. Зборовські в свою чергу воювали з орендарями Тисмениці із-за доходів від транзитної торгівлі. Справа в тому, що з давніх часів торговий шлях з Молдавії йшов через Тисменицю, Підлужжя, Вовчинець, Чешибіси, а звідти – на Галич і Львів. К. Зборовський заставив купців вести свої каравани через Ганусівку і Яструбець, залишаючи осторонь Тисменицю. Внаслідок цього орендар Тисмениці зазнав збитків на суму 10000 зл.²

Криштоф Зборський звик жити на широку ногу, а відповідних коштів на те не мав. Щоб покращити свої справи, він задумав женитись на сестрі молдавського господаря Богдана IV. Коли той зимою 1571 р. їхав до Самбора (також женитися), Зборський поранив його на Дністрі і забрав у замок. Щоб вирватись з неволі Богдан IV віддав 6 тис. зл. готівкою і записав Зборовському 25 тис. зл. на своїх маєтках.³ Зборовські часто закладали місто за борги купцям і лихварям. За розбещеність і свавілля Криштофу Зборовському в 1595 р. на сеймі оголошено інфаму і баніцію, а Чешибіси конфісковано на користь короля.⁴ У 1588 р. король передав містечко Я. Потоцькому.

¹ ЦДІА У у Львові, ф. 6, оп. 1, спр. 28, арк. 457.

² Там же, ф. 6, оп. 1, спр. 36, арк. 605.

³ Там же, спр. 56, арк. 404-405, 765.

⁴ ЦДІА У у Львові, спр. ф. 6, оп. 1, спр. 377, арк. 356.

Величезних втрат зазнавала наша земля від нападів татарських орд. З 1241 по 1699 рр. турки і татари зробили понад 200 наїздів на Галицьку землю. Чешибіси особливо потерпіли у 1594 р. Це був один з найбільш руйнівних нападів, яких до цього часу зазнавав наш край.

В цьому році турецький султан Ахмет III пішов війною на Угорщину, а кримчаки повинні були пройти волоським шляхом понад Дністер і нанести мадярам удар з тилу. Польські війська збирались під Самбором. На Покутті залишилися тільки малочисельні застави у замках.

Татари без особливих зусиль 2 липня 1594 р. захопили і спалили Снятин, Коломию, Гвіздець, Обертин, в неділю 3.07 – Тлумач, 4.07 – Тисменицю і десятки сіл. Вели їх шляхтич-інфіма, цигани і євреї, які добре знали місцевість. Татари масово вбивали людей. В полон не брали, бо йшли в Угорщину. Невеличкий загін з усіх замкових застав пробував зупинити наїзників під Нижневом і відступив у Чешибіси. Ця жалюгідна команда готувала замок до оборони. Міщани втекли в ліси. Ординці підійшли від Дністра і Бистриці. 5 липня відпочили перед штурмом, з тим, щоб одним ударом покінчити із зухвальцями, які першими посміли постати на їхньому шляху. 7 липня татари з кількох боків підпалили місто і пішли в наступ. Дві атаки місто відбило. Яничари мусили перейти до облоги. Вони окопали гармати і почали обстріл замку. Але він тримався. Тільки випадок допоміг татарам розправитись з оборонцями. Один пахолок, заряджаючи гаківниці, необережно кинув гарячу губку на бочку з порохом. Від вибуху знесло одну башту і загорівся замок. Лише трьом можновладцям вдалось вирватись із палаючого міста за Дністер і втекти до Львова.

Наступного дня татари спалили Галич і з незначними боями, майже без втрат, пішли в Угорщину. Вся околиця від Снятина до Самбора була перетворена в суцільну руїну. Чешибіси і Тисмениця знищені, зрівняні з землею.¹

Із руїн Чешибіс піднімалось нове населення. Якуб Потоцький, один із тих трьох щасливців, які чудом врятувалися від татар, прилюдно пообіцяв побудувати тут костьол. Але ж не личило зводити католицьку святиню в місті чесаного біса. З 1597 р. Чешибіси дістали назву ЄЗУПІЛЬ.

Дерев'яний костьол будували на місці зруйнованого замку. Я. Потоцький щедро наділив його доходами. В 1600 р. костьолу і кляштору передано село Узінь на «вічність», 10 підданих з галицького передмістя Єзуполя, місце на фільварок і городи «від перевозу через Дністер, рибальських хат до державної дороги», десятину від збіжжя езупільського і ківецького, право на вільний вруб в лісах, на помол, рибну ловлю, куріння горілки, 20 топок солі з Солотвинських солеварень та інші прибутки, що здавна належали езупільській парохії.²

¹ Там же, спр. ф. 5, оп. 1, спр. 199, арк. 776.

² ЦДІА У у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 199, арк. 776.

На початку XVII ст. містечко знову наражалося на небезпеку. У 1616 р. тут появились татари, в 1620 р. вони знову спалили в Галицькій землі 29 міст і містечок, 72 села, в т.ч. Єзупіль. У 1624 р. Кантемір розбив ординський табір під Медухою, а окремі чамбули татар розпустили грабувати околицю. Татари захопили великий дитячий ясир, але, переобтяжені здобиччю, були розбиті під Мартиновим.

Згодом татарські напади трохи затихли (1626-1629, 1633-1646). Засновуються нові села і міста, під ними повільно зникають сліди згарищ і руїн. В той час завершується зміцнення оборонних споруд міста, будівництва замку.

Місто розбудовувалося на прямокутній площі. Північно-східну частину його омивала Бистриця. З заходу поглиблено рови і насипано вали. Вхід і вихід з міста охороняли брами, збудовані з каменя. В них – приміщення для варти.

Основну роль в оборонному комплексі відігравали замок і кляштор. Вони в разі захоплення міста могли оборонятися самостійно. Потік, ставок і рів затрудняли доступ до них. Дістатись сюди можна було по звідних мостах. Замок тепер збудований з каменя, одноповерховий. По боках мав чотири башти. На місто насторожено дивився отворами бійниць, у двір виходили вікна жилих кімнат.

За східною брамою при в'їзді у містечко височів костюл, а на заході – церква. Будівництво костюла завершено у 1651 р. Він з каменя і алебастру. Костюл і кляштор (будівництво якого велось з 1646 до 1656 р.) – найкращі будови Придністров'я. Біля костюла находився одноповерховий будинок для ксьондзів. Тут була хороша бібліотека. Пріором кляштора у 1648 р. став єзупольський монах С. Окольський, який супроводжував М. Потоцького в походах. У своєму щоденнику він записав, що син Миколи Потоцького Стефан загинув у бою під Жовтими Водами, а батько попав у полон до Хмельницького під Корсунем. М. Потоцький помер 29.X.1651 р. у Летичеві, похований у Єзуполі в 15.IX.1652 р. Костюл мав п'ять оздоблених вітварів і пристойну бібліотеку.

Вважають, що десь між 50-60 роками в Єзуполі народився Памво Беринда – видатний діяч української культури і освіти. П. Беринда співпрацював з церковними братствами, передовсім з Рогатинським, заснованим в 1589 р. Братства виникли як відповідь українського населення на засилля польських магнатів і шляхти, об'єднували заможних міщан. З часом вони перетворились у масові громадські організації, які згуртували поспільство, головним чином, ремісників на захист соціально-економічних і національно-релігійних інтересів українського населення, відкривали школи. Саме в той час, 1602 р. львівський єпископ Гедеон Балабан заснував у Стратині друкарню. В ній почав свій творчий шлях П. Беринда. Згодом він працював як друкар, гравер і видавець у Перемишлі і Львові, а з 1616 р. у Києві. У Києво-Печерській Лаврі він готу-

вав книги до друку і слідкував за виданням. В 1620 р. дістав звання протосингела (головного), пізніше став архитипографом – завідувачем Києво-Печерської друкарні. Найважливіша праця П. Беринди «Лексіконъ славеноросскій и имень тлъкованіе» (1627 р.). Це перший друкований великий словник (біля 7 тис. слів). Над ним автор працював 30 років. П. Беринда був також одним із зачинателів української поезії і шкільної драми.

Українське населення Прикарпаття ніколи не мирилось з феодальним і національним гнобленням. Воно рішуче виступало проти польських поневолювачів. Найбільшим виступом було повстання селян, що почалось на Покутті під керівництвом Мухи у 1490 р. Муха, оволодівши Снятином, з багатотисячним загоном пішов на Галич. Захопивши його, біля Чешибіс переправився через Дністер і попрямував до Рогатина. Тут, під с. Залип'ям, був розбитий польською шляхтою. Ще й тепер високий курган під Залип'ям називають могилою Мухи.

Національно-визвольна війна українського народу 1648-1654 рр. підняла всі села і міста Галичини на боротьбу проти шляхти, за відродження державності. На Прикарпатті виділилось три повстанські центри: Тлумач, Калуш і Рогатин. В 1648 р. козацькі війська і бойові загони місцевих повстанців оволоділи майже всіма селами і містами краю, за винятком Галича, Коломиї і Солотвина. Селяни Медухи і Семаківець знищили броварню, винницю і солодовню шляхтича Струтинського.¹ В 1649 р., коли козаки «здобували замки коло Галича» в Єзуполі замордовано монаха.² В 1655 р., під час походу козаків у Галичину, єзупольські міщани напали цілою громадою на замок, розбили браму. Не довго господарювали в ньому, але забрали все майно, яке заховала тут шляхта околиці.³

У 1657 р. війська, які йшли в Угорщину на допомогу Ракоші, знищили передмістя, місто, кляштор і околицю. У зв'язку з постійними нападами, руїною Єзуполя, галицький сеймик доручив своїм послам на вальний сейм вимагати звільнення містечка від мит по всій Речі Посполитій. Такі пільги стимулювали приплив ремісників і купців на постійне поселення в Єзуполі.⁴

Права і повинності міщан, соціальні відносини визначались привілеями, дарчими листами, які часто фіксувались і в інвентарях при передачі чи заставі містечка. Зокрема адміністративно-правовий устрій містечка будувався на засадах магдебурзького права. Воно узаконювало становище міщан як відносно самостійного прошарка, визначало норми самоуправління. Оскільки Єзупіль був приватним містечком, то його самоуправління обмежувалось волею чи сваволею власника.

¹ ЦДІА У у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 141, арк. 1098-1100.

² Barącz S. Rys dziejow zakonu Karmelitow. T. 1, s. 300.

³ ЦДІА У у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 148, арк. 617-618.

⁴ Там же, ф. 5, оп. 1, спр. 144, арк. 197.

Магістрати малих міст були не багаточисельні, складались із ради (3-4 райці) і лави – в'їтівського суду (2-4 лавники). Лава і рада, як правило, засідали разом. Очолював адміністрацію бургомістр, а в Єзуполі безпосередньо в'їт. Магнати самовільно визначали склад, завдання, і функцію магістрату, порядок судочинства.

Вибори раєцько-в'їтівського магістрату в Єзуполі відбувались щороку на св. Петра за римським календарем. Очевидно тут панівні позиції мали поляки, бо в більшості міст Галичини вибори проходили у «руські» свята, під час посту (щоб не допустити «п'янства і deboшів»). Райцями могли обирати тільки «чесних і богобоязних людей». Привілей містечка також регламентував склад магістрату: трьох обирали від поляків (католиків) і трьох від українців (православних). При цьому чотирьох райців і лавників виставляло поспільство (все населення містечка), п'ятого пропонував ксьондз і шостого – замок (дідич або замкова адміністрація). Таким чином, від української громади в магістрат могло пройти два представники. Ксьондз і замок, без сумніву, вводили в раду і лаву своїх людей. Після виборів в'їт складав звіт про роботу за рік і стан міської каси.

Виступаючи проти шляхетського засилля і ополячення місцеве українське населення деколи захоплювало перевагу в органах самоуправління. Так в 1680 р. у магістрат Єзуполя були обрані ремісники Максим Кравців, Грицько Стельмах, Гриць Коваль, Якуб Ткач, Ярош Жидачівський та Іван Голда. Немаловажну роль у магістраті посідав міський писар, який мусив трохи знати право, толкувати закони і постанови, вів облік і міські книги.

У віданні магістрату находились адміністрація і судочинство з більшої частини справ. Лава і рада приймали декрети (постанови), визначали міські податки, розміри мит, штрафів і т. п. В'їт і раєцька влада наглядали за дотриманням порядку, оборонних споруд у належному стані, за регулярним надходженням доходів. Кожен громадянин міста має право подавати апеляцію на вирок, винесений лавою до ради і до дідича. В'їт стягував кари, вини, штрафи тільки після того, як отримав з замку апеляцію. Замок не втручався у справи про передачу спадщини.

На основі привілеїв формувались сприятливі умови для розвитку ремесел і торгівлі, які приносили доходи місту, дідичу і державі. У 1600 р. зважаючи на те, що містечко «зрівняне з землею, його мешканцям надано свободи на 20 років, дозволено займатися всяким ремеслом». Ремісники «згідно звичаїв інших міст могли об'єднуватися в цехи». Всі суперечки між ремісниками, пов'язані з виробництвом і торгівлею, бійки і образи «розбирає і судить цехова братія». Різники до середини 17 ст. давали до замку камінь лою (камінь – найчастіше – 32 фунти, фунт 370-406 г) від різницької ятки. За привілеєм з 1658 р. бити худобу міг кожен, хто заплатив до замку за забій вола 15 грошей, ялівки – 12 гр., свині – 10 гр., барана – 3 гр.

Купці Єзуполя могли торгувати різними товарами, привозити вина, лікери та інші напої з Угорщини, Волощини і вільно ними шинкувати. В Єзуполі три рази на рік проходили ярмарки і два рази в тиждень вільні від мит торги. Заплативши податки до замку, міщани могли виробляти напої. За ситіння пів бочки прісного меду вносили 3 зл., куріння котла горілки – 6 зл., за варіння 5 півбочок пива – 6 зл., щоб змолоти камінь зерна в панському млині – 6 зл. Передміщани і комірники позбавлялись цього права. Вони могли виготовляти напої тільки для власних потреб – на весілля, поминки і празники.

Доходи дідача від містечка формувались за рахунок грошових податків, натуральних повинностей, надходжень від торгівлі і промислів. Корінні міщани, які жили з ринку, платили у 1662 р. річний чинш від двору 50 гр., інші – 15 гр. Незавершені будинки, слободяни до виходу свобод не оподатковувались. Ринкові доми були вільні від деяких трудових повинностей (зароків, закосів, обжинків). Всі давали десятини (овечу, вепрову, бджільну), робили сіно на сіножаті Гмельовій. Усі, крім цехмістрів, виходили на шарварки, своїм коштом утримували ратушу. Значні доходи давали воротне, помірне (один шеляг від проїжджаючого в брамі), воскобійня, лазня.

Привілей з 1658 р. регламентував обов'язки міщан щодо забезпечення належного стану оборони містечка. Всі давали свою частку на ремонт ровів, валів, замку, забезпечували сторожу брам. Міський уряд і адміністрація замку слідкували за тим, щоб кожен міщани «мав свій добрий паркан» на міських валах, добрий мушкет або рушницю і до цього «два фунти пороху, дві копи куль у своєму домі». Щомісяця міщани збирались на спільну муштру, а «якщо повинний до муштри не явиться, платить 10 гривень кари до міської скриньки».

Самоуправління громади обмежувалось тим, що виділялись або поселялись на території міста групи міщан непідвладних магістрату: шляхетські, церковні, монастирські юридики. Так «Плебанія» згідно привілею з 1600 р. віддана в юридику оо. Домініканів, тобто вилучалась з-під міської і замкової юрисдикції і повністю підпорядковувалась кляштору.

Власники Єзуполя, як родовиті магнати, разом із своїм чисельним шляхетським оточенням, жили на широку ногу, приймали високопоставлених чиновників, гетьманів і королів, давали гучні бенкети. На покриття затрат брали борги під заставу маєтків і цілих ключів. У 1641 р. Єзупіль заставлено за 21500 зл.¹ Згодом частину Єзуполя «з замком, гарматою, чиншами, десятинами, осипами (натуральна зернова повинність), роговим, посівами, сажівками, річками, млинами, двома перевозами на Бистриці і Дністрі, готовими паромами, дібровами і зарослями та з усіма пожитками у тих добрах» віддано в посесію за 37 тис. зл. В

¹ ЦДІА У у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 133, арк. 134; спр. 143, арк. 1213-1214.

1680 р. сума боргів над Єзуполем досягла 3600 зл. Частковим посесором Єзуполя був грек Баляс, родом з Константинополя. Він жив і торгував у містечку, мав тісні зв'язки з Потоцькими. Похований він у Войнилові.¹ У 1667 р. Єзупіль попав в оренду Скарбкам.²

Опис Єзуполя середини XVI ст. залишив відомий мандрівник Ульріх Вердум, який подорожуючи по Галицькій землі в 1671 р., їхав з Бережан (через с. Посухів, Рибники, Слав'ятин, Кукільники, Семиківці) у Станіслав на похорон Якуба Потоцького. У щоденнику він пише: «Містечко лежить на добрих ґрунтах над озером і мочарами, через які тече річка Бистриця. Під містечком підноситься замок з кам'яною фортифікацією і кляштор домініканський з гарним костьолом. Вони оточені фоєю, викладеною каменями. Місто також має земляні вали з ровом та кількома фортифікаціями бічними у стилі малих бастіонів. У місті і на передмістях є три українські церкви. Передмістя забудовані переважно дерев'яними будинками».

І в другій половині XVII ст. життя містечка зупинялось, вибивалось з нормального ритму війнами і стихійними лихами. Після того, як турки у 1672 р. захопили Кам'янець-Подільський і 40 замків у містах Галицької землі, польська шляхта втратила спокій. До 1699 р. турецько-татарські загони майже щорічно нападали на міста і села, добуваючи продукти і фураж для своєї величезної прикордонної застави, що стояла в Кам'янець-Подільському. На початку серпня 1672 р. наставник домініканців вивозить цінності з єзупільського костьола у Краків, щоб не пограбували їх турки. Один з татарських загонів зруйнував село Узінь, що належало єзупільському кляштору. Татари дійшли до Калуша, але повертаючись були розбиті в комарівських лісах під Мартиновим.

У 1676 р. турецько-татарська армія на чолі з пашею Ібрагімом Шейтаном перейшла через Дністер на Покуття, яке манило їх тим, що порівняно з Поділлям було менш розоране. Орда йшла на Станіслав. 10 днів облоги не дали бажаних результатів. Місто не здалося Ібрагіму. Татари пішли далі на Галич, Журавно. На їхньому шляху залишились згарища і руїни. Серед тої пустині стояв лише Станіслав.

Під час облоги Станіслава окремі загони татар досягли Єзуполя. 23-24 вересня сюди підійшли основні сили. З ними підтягнувся 6-ти тисячний загін молдавського господаря С. Дуки, татарський обоз і ясир. У містечку піднявся переполох. Частина міщан завчасно втікла в Станіслав. Інші подались в ліси. Решта мешканців засіла у замку і кляшторі. Дука, не поспішаючи, розбив під замком табір, зайняв передмістя, тоді місто, пограбував їх і холоднокрівно, поступово спалив їх. Одночасно найзники обстрілювали замок і кляштор, які скоро здались. Цей напад

¹ ЦДІА У у Львові, ф. 7, оп. 1, спр. 48, арк. 268; спр. 59, арк. 278-280.

² Наукова бібліотека АНУ ім. Стефаніка, ВР, ф. Яблоновських 126-136, док. №9.

за наслідками, ступенем знищення можна поставити в один ряд з катастрофою 1594 р.

Знищено Галич, який вже так і не піднявся до попереднього рівня значимості. Татари появлялись на Прикарпатті ще в 1684, 1685 рр., але зруйнований до тла Єзупіль вже не мав грабіжників, вони проходили мимо.

Великої шкоди краю завдавали і коронні війська, які переслідували ворожі армії, зупинялись на постої, або ставали на зимові «лежі». Жовніри грабували не гірше, ніж татари. Вони забирали все, що попадало під руки, знущались над людьми, били, гвалтували, вбивали.

Війни вимагали зосередження на Прикарпатті значних військових сил. Зимом 1685/1686 рр. тут стояла польська армія С. Яблонського. Хоругва, яка квартирувала в Єзуполі, реквізувала у мешканців худобу, птицю, солонину, горілку, яйця, борошно, фураж і цим нанесла шкод на суму 1521 зл.¹ Ще до цього, в 1674 р. жовніри награвували майна у міщан на 900 зл.² Грабежі повторювались ще багато років. А 8 листопада 1691 р. в Єзуполі, повертаючись з волоського походу, зупинявся сам король Я. Собецький.

На початку XVIII ст. внаслідок політичних інтриг польських магнатів, їх боротьби за корону, Покуття, в т.ч. Єзупіль, зазнали страшних грабежів з боку російських військ у 1704-1709, 1711, 1739 рр. Страшно потерпіли купці, ремісники, церкви, костьоли і монастирі.³

Шляхетські міжусобиці, війни, непосильні податки не тільки гальмували розвиток господарства, але й формували несприятливе демографічне середовище. Єзупіль відносився до типових приватних містечок аграрного характеру. Правда, володіли ним не дрібна ходячкова шляхта, а могутні магнати, які могли надавати місту певні пільги для розбудови, розвитку ремесла і торгівлі, мали кошти для зміцнення оборони. Прислуга і свита, якими оточували себе можновладці, католицькі ксьондзи, знатні купці поповнювали патриціанський прошарок міщан, проводили колонізацію і окатоличення населення околиці.

В архівах збереглося мало матеріалів, на основі яких можна судити про кількісний, соціальний і національний склад, рід занять єзупільських міщан. Це в основному два інвентарі (з 1662 і 1680 років) – переписи майна і доходів міста і міщан.

В інвентарі з 1662 р. записано 62 двори, які платили грошовий податок згідно свого майнового рівня від 8 до 20 злотих та виконували натуральні повинності.

Комісія, яка розглядала борги і застави Єзуполя також залишила цікавий інвентар містечка з 1680 р. В ньому зазначено, що місто, кос-

¹ ЦДІА У у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 189, арк. 1676-1691.

² Там же, ф. 5, оп. 1, спр. 175, арк. 278-280.

³ Там же, ф. 5, оп. 1, спр. 153, арк. 1703-1705.

тъл домініканів, брами, оборонні паркани навколо нього спалені. Новозбудованих домів вже 30. У містечку всього 47 сімей, в т. ч. 4 єврейські, 6 комірників. У передмісті Піскоглоди залишилось тільки три тяглових, а в Трошкові – дев'ять дворів передміщан. Передмістя в посесії Богуша і Баляса.¹

Зменшення народонаселення – результат походу Ібрагіма Шейтана. Околиця обезлюдніла. Населення масово попало в ясир, полягло, охороняючи свої хатини і майно, повтікало на Поділля, в гори. У с. Сільці із 70 підданих, залишилось 12 і піп, який мусив вже п'ятий рік жити в церкві.

І через сто років джерела не зафіксували демографічного стрибка у Єзуполі. Малі міста, які виконували оборонні функції в XVI-XVII ст., з припиненням воєн втрачали колишнє значення і славу. Ремісничо-торгове населення, яке знаходило захист за міськими ровами і мурами під охороною замків, тепер осідало ближче до масових ринків, у більших містах, де стабілізувалось і концентрувалось виробництво. Єзупіль, з розвитком Станіслава, находячись у безпосередній близькості від нього і тепер уже на другорядній торговій артерії (головний гостинець пішов через Станіслав), повільно втрачав статус міста, ремісничо-торгового осередка.

У 1760 р. в Єзунолі нараховувалось 173 дворів, з них у ринку – 13 християнських, 9 єврейських та 8 «пустих пляців». На «затилках» – 85 і на передмістях 57 дворів.² Якщо взяти середньодемографічний розмір сім'ї (християнської 5-6, єврейської і попівської – 8-10 чоловік), то можна визначити чисельність населення містечка. Не пустували покої в замку і дерев'яний будинок. Там жила адміністрація, деколи власники і їх свита, прислуга і жовніри.

У XVIII ст. швидко зростає прошарок єврейського населення галицьких міст, яке витіснило вірмен і прибрало до своїх рук торгівлю і лихварство. У 1765 р. в Єзуполі жило і паразитувало за рахунок проміжних операцій 79 дорослих євреїв і 9 їх дітей. Дані занижувались, бо від кожної особи платили поголовне 1 зл.³

Для порівняння нагадаємо, що в сусідньому містечку Маріамполі в 1704-1748 рр. проживало 140-169 сімей (за даними чотирьох детальних інвентарів). Працювало тут 65 ремісників 23 професій.⁴ Малих міст з таким глибоким суспільним поділом праці і високою питомою вагою ремісників серед усіх мешканців було мало у Галицькій землі.

Єзупіль щодо ремісничого виробництва стояв на нижчому рівні. На початку XVII ст. у зв'язку з відбудовою містечка тут працювали му-

¹ ЦДІА У у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 183, арк. 1969-1871.

² Там же, ф. 5, оп. 1, спр. 272, арк. 2423-2472; спр. 273, арк. 2618-2662.

³ Там же, ф. 5, оп. 1, спр. 286, арк. 139; спр. 255, арк. 956-969.

⁴ Там же, ф. 5, оп. 1, спр. 216, арк. 1705-1709; спр. 256, арк. 1704-1709.

лярі і теслі.¹ В 1662 р. у містечку нараховувалось 10 ремісників семи спеціальностей: Мусій і Войцех – кравці, Роман і Собко – шевці, Абрам і Дем'ян – різники, Прокіп – ткач, Михайло – кушнір, Гринь – олійник, Антон – мельник, а Семен, Давид і Андрій – попи.² В інвентарях наступних років жоден із них не проходить.

В інших документах першої половини XVII ст. згадуються єзупільські воскобійня, броварня, солодовня, пекарня, лазня, перевози, паромі і рибальські хати. Отже, на цих виробництвах мусили бути і воскобійники, і перевізники, і броварники, і рибаки. Інвентар 1680 р. подає 11 ремісників 7 професій: Якуб, Войцех і Лазар – ткачі, Максим і Павло – кравці, Петро – кушнір, Дмитро і Дем'ян – бондарі, Іван – мельник, Гриць – стельмах і представник дуже рідкісної професії Іван – мечник.³

В 1760 р. Єзуполі працювали 3 бондарі, 4 гончарі, 3 римарі, кравець, виноградник, перевізник, ткач, кушнір, вівчар.⁴

Отже, в різні періоди XVII-XVIII ст. в Єзуполі розвивались різні галузі виробництва, які своїми виробами задовольняли потреби міщан і населення найближчої околиці. В місті були поширені такі галузі: харчова із професіями мельник, пекар, різник, олійник, броварник, солодовник, сюди ж рибак і виноградник (виноградники в усій Галицькій землі згадуються ще у Городенці); текстильна, шкіряна (виробництво одягу і взуття) – ткачі, кравці, кушнірі, шевці, римарі; деревообробна – бондар, стельмах; будівельна – муляр, тесля; сфера обслуговування – лазник; транспорт – перевізник, паромник; з оборонної галузі – єдиний мечник.

Привілеї Єзуполя дозволяли ремісникам об'єднуватися в цехи «згідно звичаїв інших міст», а цехмістри звільнялись від шарварків. Але невідомо, у які професійні організації об'єднувались ремісники Єзуполя для захисту своїх прав. Є повідомлення про кравецький цех.⁵ В описі Єзуполя з 1680 р. серед дворів знатних міщан згадано будинок цехмістра Івана.⁶ Але не знаємо, яким цехом він керував.

Архівні матеріали подають ще мізерніші відомості про розвиток торгівлі. Оскільки містечко за привілеєм мало право на річні армарки і два щотижневі торги, то тут мусили промишляти місцеві купці і перекупці. В містечку жив, як відзначалось, відомий грецький за походженням купець Баляс. Відомо, що єзупільські купці торгували волами. За обсягом обороту цей вид торгівлі у XVI-XVII століттях не знав собі рівних. Волами торгували вірмени Покуття, місцеві купці, магнати і шлях-

¹ Hornowa E. *Storunki ekonomiczno-społeczne w miostach ziemi Halickiej w latach 1590-1648.* – Opole, 1963. – С. 95.

² ЦДІА У у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 153 арк. 1703-1706.

³ Там же, ф. 5, оп. 1, спр. 183, арк. 1969-1971.

⁴ Там же, ф. 5, оп. 1, спр. 272, арк. 2423-2472.

⁵ E. Hornkova. *Storunki ekonomiczno-społeczne w miostach ziemi Halickiej w latach 1590-1648.* – Opole, 1963. – С. 67.

⁶ ЦДІА У у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 183, арк. 1970.

та. Їх купували у Молдавії, у містах Покуття, у помістях Поділля і переганяли на ярмарки Польщі. У 1593 р. на ярмарку в Городенці образили і затримали купців волами Федора з Єзуполя і Лукаша з Підгаєць.¹

Які ж повинності виконувало населення Єзуполя? У другій половині XVII ст. міщани жили в центрі, платили чинш «домовий» по 10 зл. з двору, не виконуючи панщини. Впродовж всієї епохи феодалізму місто давало десятини: 20 півбочок меду, 40 свиней, 109 курей, садовину з десятого дерева (це в залежності від кількості дворів), тричі в тиждень по 10 риб до двору.² Всі виходили на шарварки, щоб ремонтувати дороги, млини, греблі, мости, оборонні вали і рови «та городити дільниці біля винограду». Місто виділяло 100 підвід до Львова для перевозки продукції з панських маєтків та доставки товарів звідти для двору. В окремі роки місто звільнялось від гужової повинності, але міські козачки повинні переносити листи.

Передміщани платили податки від землі та відробляли панщину по 3 дні в тиждень від Мартина до Івана, а в інший період – по 1-2 дні. Ткачі від верстату давали пів сотки полотна, гончарі – 30 горшків. 6 ткачів, які не ткали полотна для двору, платили чинш по 5 зл. в рік, а мельник, якщо не годував свині, давав 40 зл. Сума доходів від містечка в 1760 р. досягала 7524 зл. Найвагомішу частку – 4700 зл. – приносила міська оренда і перевіз, чинші від міщан і жидів – 827 зл., панщина від передміщан – 693 зл. 10 гр. (день панщини пішої – 6 гр., тяглової – 8 гр.).³

У 1772 р. за першим поділом Польщі Галицька земля попала під владу Австрії. Тепер місцеве українське населення визискувалось не тільки польською шляхтою, але й австрійськими баронами. Адміністративна влада залишилась в руках землевласників. Кріпосництво гальмувало розвиток промисловості краю. Провідною галуззю економіки залишалось сільське господарство.

Австрія тому-то і провела перший кадастр землі (облік і економічну оцінку нерухомого майна) в Галичі, так звані Йосифінську і Францисканську метрики. Згідно тих джерел, у 1788-1789 рр. Єзупіль находився в домінії Яблуновських. Посеред ринку стояв кам'яний ратуш. Звідси розходились 4 вулиці: Плебанія, Кудлина, Магунова і Кутиринська. Навколо міста ще добре помітний вал. В Бистриці до млина викопано нову млинівку. У Єзуполі працювала при синагозі шкілька. Багато ще пусток, не всі двори заселені.

У містечку проживало 316 сімей. У метриці часто повторяються прізвища: Чеверда, Цюцьмань, Кудла, Гута, Кавка, Татарин та інші. Появилась нова реміснича спеціальність «миляр». Міщани володіли 1483

¹ ЦДІА У у Львові, ф. 5, оп. 1, спр. 102, арк. 1220-1221.

² Там же, ф. 5, оп. 1, спр. 153, арк. 1703-1706; спр. 273, арк. 2618-2628.

³ Там же, ф. 5, оп. 1, спр. 153, арк. 1703-1706; спр. 273, арк. 2618-2680.

моргами ріллі (це трохи більше як 2 га на сім'ю), 570 моргів лук, а у власності двора находилось 394 морги ріллі, 249 моргів лук і 165 моргів лісу.¹

Населення терпіло від безземелля, зростали податки. Додалось і аграрне перенаселення, яке було наслідком економічної відсталості, слабкого розвитку промисловості. У 1856 р. в Єзуполі жило 2188 чол.², а в 1910 р. – 4184 чол.³ Для дальшого розвитку важливе значення мала побудована в 1866 р. залізниця Львів-Станіславів. Розширювались зв'язки Єзуполя з промисловими і культурними центрами. Проте в Єзуполі навіть перед першою світовою війною працювали тільки дрібні промисли: млини, цегельня і гуральня Дзедушицьких.⁴

Суспільний прогрес вимагав розвитку освіти в містечках і селах Прикарпаття. Найдавніший навчальний заклад – парохіальна школа Єзуполя – згадується вперше у 1832 р. У 1864 р. в народній школі вчитель Данило Петрицький навчав вже 70 дітей.⁵ Ця однокласна школа у 1895 р. перетворенна у трикласну. В 1914 р. тут працювала початкова чотирикласна школа.⁶ Медична допомога для простих людей була недоступна. У 1895 р. в містечку працювала одна акушерка.⁷

Першою світовою війною починається нова доба історії нашого народу. На початку війни сформувались збройні сили України. В Галичині створено легіон Українських січових стрільців. Найсвідоміші юнаки Єзуполя вступили в ряди стрілецтва і зі зброєю в руках виборювали державну незалежність України. Тільки в складі першого полку УССів вкрили себе невмирущою славою в боях під Болеховом, за Галич, на Стрипі і Лисоні, під Куропатниками і Конюхами, на Наддніпрянській Україні брати Вовчуки Іван (1894 р народження), Микола (1896 р.н.), і Степан (1897 р.н.), Ставичий Осип (1896 р.н.), Магун Роман (1892 р.н.) і Магун Микола (1895 р.н.).⁸ Під час польської окупації Єзупіль залишився малим містечком аграрного характеру. Війна призвела до скорочення населення. Тут в 1926/1927 рр. мешкало 3914 чол., на 1180 чол. менше, ніж у 1910 р.⁹ Українське населення зазнало зневаг і знущань від зарозумілих поляків, шандарів гмінного постерунку і жорстоких пацифікацій. Ритмічно проводилась політика ополячення.

Значного поширення набрав кооперативний рух, що був відповіддю на посилення національного і соціального гноблення. Кооперативи

¹ ЦДІА У у Львові, ф. 19, оп. VI, спр. 124, арк. 226-2286, 326.

² Handbuch Lamberger statthalterei Gebies für das Jahr 1858, с. 376-378.

³ Zestawienie sądów obwodowych, sądów powiatowych, Dyrekeyi okręgów skarbowych, с. 65.

⁴ ЦДІА У у Львові, ф. 19, оп. VI, спр. 124, арк. 326.

⁵ Szematizmus cleri greco-catholice Leopolienses, 1832, с. 94.

Handbuch des dem berger Statthalterei Gebities für das Jahr 1869, с. 333.

⁶ Szematizm Krolewstwa Galicyi i Ladomeryi, 1914, с. 94.

⁷ Szematizm Krolewstwa Galicyi i Ladomeryi, 1895, с. 534.

⁸ Українські Січові Стрільці. – Львів, 1936. – С. 145-155.

⁹ Księga adresowa Polski, 1926/1927, с. 1783.

діяли як у виробничій сфері, так і в торгівлі і в кредитних відносинах, а саме «Сільський господар», «каса Стефчика» (з 1900 року), «Спілкова крамниця». Працювала фабрика дахівок. У Єзупольській гміні була широка сітка торгових підприємств: 11 торгових українських кооперативів і 55 приватних крамниць (38 єврейських, 16 українських та 1 польська).¹ Діяла читальня «Просвіти» та польське товариство народної школи.

У 1935 р. активісти кооперативного руху організували свято «30-ти ліття кооперативи».²

У 20-х роках на Прикарпатті активізувалась більшовицька агентура. В 1927 р. за допомогою цих агентів і євреїв у Єзуполі створено осередок і комітет комуністичної партії Західної України. У 1935 р. пройшов страйк сільськогосподарських робітників.

У 1939 р., внаслідок змови Сталіна і Гітлера, силою Червоної Армії Західну Україну було приєднано до Радянського Союзу. На Народні Збори до Львова у жовтні 1939 р. від населення селища і околиці був відряджений В. М. Паркулаб. Єзупіль скоро став Жовтнем, селищем міського типу.

Стаття надійшла до редакційної колегії 30.04.2018 р.

Рекомендовано до друку д. політ. н., професором Монолатієм І.С., д. іст. н., професором Марчуком В.В.

YEZUPIL

P. M. Pankiv

*Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas;
Ivano-Frankivsk, Karpatska str., 15*

The intelligence deals with the history of Yezupil village in the Precarpathian region from the ancient times to the 80's of the last century. The article is based on archival sources, manuscripts and memoirs, periodicals and reference journals, which mention Yezupil. With the help of descriptive and statistical data the well-known historian Bohdan Mykhailovych Pankiv (1930-2015) tells about the various aspects of the life of the inhabitants of the village in XIV-XX centuries.

Key words: *Yezupil, Galyichyna, crafts, trade, castle, monastery, magistrate, taxes, Sich Riflemen, cooperatives, "Prosvita".*

¹ Kurjer Stanislawowski, 1936, #22, С. 428.

Spis spółdzielni na I.I.1934. Województwa południowe, с. 156.

² Діло, 1935, с. 254.